

kartal, doğan kuşu, sembolik insan başı figürleri süsleyici eleman olarak yapıya ayrı bir önem kazandırmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 169-189, İv. LXII-LXXIX; Tahsin Özgüç, "Mengüçüklerle Ait Bir Türbe", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (Ankara 19 - 24 Ekim 1959) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1962, s. 325-327; *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası* (haz. Yılmaz Önge v.dğr.), Ankara 1978; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 111-119, 154-156; a.mlf., *Türk Sanatı I-II*, İstanbul 1984, s. 28-38; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 27; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri: I Selçuklu Dönemi*, Ankara 1986, s. 107-114, 223-232, 236-240, 394-398; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 45-47; Seyfi Başkan, "Ortaçağ Anadolu Türk Sanatı Çerçevesinde Mengüçüklü Dönemi Divriği Yapıları", *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1990, s. 115-124; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s. 37-53, 95-98, 343-347; Ali Öngül, "Mengüçükler", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, VI, 456-460.

N. ÇİÇEK AKÇIL

MENHEC

(bk. USUL).

MENHECÜ's-SÂLİK

(منهج السالك)

İbn Mâlik et-Tâi'nin
Arap gramerine dair manzum eseri
el-Elfiyye üzerine Üşmûni
(ö. 918/1513)
tarafından yazılan şerh
(bk. el-ELFİYYE).

MENHUAN

Çin'de tarikatlar için kullanılan ortak ad.

Kuzeybatı Çin'in Kan-su, Ning-hsia ve Ch'ing-hai eyaletlerinde yaygın olan İslâm tarikatlarına verilen **menhuan** adı, Çin'de aristokrat sınıfa mensup büyük aileler için kullanılan **menfa** kelimesindeki **men** ile aydın sınıfının adı olan **huang-men** kelimesindeki **huangın** birleşmesinden meydana gelmiştir. İlk defa 1890'lı yıllarda Kan-su valisinin eyaletteki müslüman isyancıları sınır dışı etmek için merkezî hükümete yolladığı resmî raporlarda görülen bu kelimenin, tarikatların dinî ve sosyal yapılarının Çin'in aristokrat ve aydın sınıflarına benzemesinden dolayı verildiği düşünülmektedir.

Çin'de XVII. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan tarikatların İslâm dünyasındaki diğer tarikatlardan farklı özellikler taşımamakla birlikte Çin kültüründen etkilendiği görülmektedir. Tarikatların başlangıçta sade olan cemaat yapıları zamanla bir tekkenin etrafında toplanılmasıyla düzenli bir hal almış, tekkeler tarikatla mensup müridlerin vakfettikleri geniş arazi ve zekât gelirleriyle zengin mülklere sahip olmuştur.

Kâdiriyye (Ka-ti-lin-yeh), Kübreviyye (K'u-pu-lin-yeh), Hafıyye (Hu-fei-yeh) ve Cehriyye (Che-ho-lin-yeh) tarikatlarının faaliyet gösterdiği Çin'de Kâdiriyye ve Hafıyye'nin birkaç alt kolu daha bulunmaktadır. XVII. yüzyıl ortalarında Çin'de yayılmaya başlayan Kâdiriyye menhuanı, Çin'in Mekke'si diye meşhur olan Hezhou'da (bugün Linxia) Çin İslâmî rivayetlerine göre Hz. Peygamber'in yirmi dokuzuncu göbek soyundan geldiği ileri sürülen Hâce Abdullah adlı bir şeyh tarafından kurulmuş, kurucusunun ölümünden sonra beş kola ayrılmıştır. Bunların en yaygını, İslâmî ismi Hilâleddin olan Chi Jing-yi tarafından tesis edilen Da-gony-bei menhuanıdır. İlk iki şeyh döneminde Kâdiriyye'nin temel prensiplerinden ayrılmayan bu menhuan üçüncü şeyhten itibaren değişmeye başlamış. Kâdiriyye'nin diğer kolları da ana menhuandan ayrılarak kendi şeyhleriyle ayrı cemaatler halinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Kübreviyye Çin'e, Hz. Peygamber'in soyundan geldiği rivayet edilen ve çeşitli zamanlarda bu ülkeye üç defa seyahat etmiş olan Muhyiddin adlı bir şeyh tarafından getirilmiş, muhtemelen şeyhin büyük oğlu Ahmed el-Kebîr tarafından yaygınlaştırılmıştır. Dong-Siang bölgesindeki Chung kabilesine mensup çok sayıda Han Çinlileri bu tarikata intisap ettiğinden tarikat Chang-men adını almıştır. Bu tarikatın temel özelliği halvetin süresinin 40, 70 veya 120 gün olmasıdır. Tarikatta Çin'in geleneksel ölü defnetme merasimlerinin etkisi açıkça görülür. Nitekim ahung veya imam denilen şeyh defnin yedinci günü Kur'an okuyup dua etmesi için ölü evine davet edilir, bu davet her yedi günde bir on defa tekrarlanır.

Menhuan gruplarının en önemlilerinden biri, Nakşibendiyye tarikatına dayanan, ancak sessiz zikir yapmayı tercih ettikleri için Hafıyye ismini alan menhuanıdır. İmam Ali er-Rızâ soyundan gelen Afak Hoca, babası Muhammed Yûsuf'un vefatı üzerine 1672-1673 yıllarında Kuzeybatı Çin'in Su-Chau bölgesine giderek tarikat

faaliyetine başladı. En meşhurları Ma-Tai Baba olan birkaç halife tayin eden Şeyh Hidâyetullah'ın halifelerinden Ma-Laichi, Hua-Sha adıyla ilk Nakşibendiyye kolunu kurdu. Şeyh Ma Laichi'nin hacca gittiği, Yemen'de bir yıldan fazla bir süre ilim tahsil ettiği, Hindistan'a yaptığı uzun seyahatleri sırasında Nakşibendî şeyhi Mevlânâ Mahtûm'a intisap edip kemale erdiği söylenir. Kuzeybatı Çin'de çok sayıda mürid toplayan Ma Laichi, Tibet sınırlarında yaşayan Salarlar arasında tarikatını yaymada büyük başarı sağladı. 1747'de tarikat Konfüçyanizm dünyasının düzenini tehdit eden zararlı bir doktrin olduğu gerekçesiyle King hânedanına şikâyet edildi. Ancak muhalifleri bu girişimlerinden bir sonuç alamadılar.

Kendine özgü yapısıyla diğerlerinden açıkça farklı olan Cehriyye menhuanı Ma Ming-hsin (ö. 1781) tarafından kurulmuştur. Şeyh Ma Ming, Mekke'de hac ibadetini yerine getirdikten sonra Yemen'de ve Buha'ra'da tahsil görmüş, Şeyh Zeyn b. Muhammed Abdülbâki el-Mizcâcî'den Nakşibendiyye hilâfeti aralar 1761'de Çin'e dönmüş ve bir Türk kabilesi olan Salarlar arasında Nakşibendîliği yaymaya başlamıştır. Ancak Ma Ming'in cehri zikri benimsemesi, Hafıyye'nin tarikat anlayışına karşı çıkması, dinî uygulamaların zamanla değişime uğramak zorunda olduğunu söylemesi Hafiler'le arasının açılmasına sebep oldu. 1781 ve 1784'te Kansu eyaletinde hükümete karşı ayaklanan Cehriiler, Hafiler tarafından desteklenmedi. Cehriiler, şeyh Ma Ming-hsin'den sonra şeyh Ma Hua-lung (ö. 1871) zamanında da birçok ayaklanmaya katıldılar.

Kuzeybatı Çin'de geçmişte olduğu gibi günümüzde de en önemli tarikat Nakşibendiyye'dir. Komünistler iktidarı ele geçirmeden önce tarikatın on ikisi Hafıyye, ikisi Cehriyye olmak üzere on dört kadar kolu bulunmaktaydı. Cumhuriyet ve komünizm dönemlerinde de en dinamik müslüman grup 1950'li yılların sonuna doğru etkisi Hebei, Shaanxi, Gansu, Ningxia, Yunnan, Sincan ve Jilin'e kadar yayılan Cehriyye olmuştur. 1958'de komünist hükümet Cehri şeyhi Ma Zhenwu'yu hedef alarak ona karşı çeşitli suçlamalarda bulunmuş, devletin baskısı ve asimilasyon politikaları Çin'de tarikatların, dolayısıyla İslâm'ın yayılmasını engellemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Fletcher, "Central Asian Sufism and Ma-Ming-hsin's New Teaching", *Proceeding of the Fourth East Asian Altaistic Conference* (ed.

Ch'en Chieh-hsien), Taipei 1973, s. 75-96; a.m.f., "Les voies (turuq) souffies en Chine", *Les ordres mystiques dans l'Islam, cheminement et situation actuelle* (ed. A. Popovic – G. Veinstein), Paris 1988, s. 13-26; Ma Tong, *Zhong-guo Yi-si-lan-Jiao-pai yu Menhuan Zhi-du Shi-lue*, Yinchuan 1984; R. Israeli, "The Naqshbandiyya and Factionalism in Chinese Islam", *Naqshbandis* (ed. M. Gaborieau v.d.g.), Istanbul-Paris 1990, s. 575-587; F. Aubin, "En Islam Chinois; Quels naqshbandis", a.e., s. 542-546; a.m.f., "A Glimpse of Chinese Islam", *JIMMA*, XII/2 (1991), s. 340-342; J. Trippner, "Islamische Gruppen und Gräberkult in Nordwest China", *WI*, VII (1961), s. 142-171; D. C. Gladney, "Muslim Tombs and Ethnic Folklore Charters for Hui Identity", *JAS*, XLVI/3 (1987), s. 495-532; C. Emming, "Islam in China", *Center for the Study of Islam and Christian-Muslim Relations Newsletter*, sy. 17-18, Birmingham 1987, s. 42-43; A. D. W. Forbes, "Ma Ming-Hsin", *EJ* (Ing.), V, 850-852; N. Chang – Kuan Lin, "Ma Ming-Hsin", *DIA*, XXVII, 268-269.

N. CHANG – KUAN LIN

MENİNİ

(bk. AHMED el-MENİNİ).

MENINSKI, François à Mesgnien
(1620-1698)

XVII. yüzyıl
Osmanlı Türkçesi üzerine
hazırladığı eserlerle tanınan
Lehistan'ın Osmanlı Devleti nezdindeki
temsilcisi.

Bugün Fransa'nın Alsace-Lorraine bölgesinin Vosges kesiminde kalan Totain (Totainville) kasabasında dünyaya geldi. Ölüm belgelerinde doğum tarihi 1620 olarak gösterilir. Eğitimini Roma'da Cizvit (Gesuite) rahiplerinin yanında felsefe, mantık, metafizik, fizik, matematik ve ilâhiyat okuyarak yaptı; özellikle Arapça ve Farsça'daki bilgisiyle tanınan Rapih Giattini'den faydalandı. 1646 veya 1647 yılında Polonya'ya gittiği ve Varşova'da bulunduğu süre içinde baştercüman W. Bieczynski'nin yanında Türkçe öğrenmeye başladığı sanılmaktadır. 1653'te M. Bieganowski'nin elçilik heyetiyle birlikte ilk defa İstanbul'a geldi. Burada divan tercümanlarından Leh mühtedisi Ali Ufkî Bey'den ve Galata Mevlevihânesi'ne mensup Ahmed isimli bir dervişten faydalananak Türkçesi'ni ilerletti. 1655'te döndüğü Polonya'da Bieczynski'nin ölümü üzerine baştercümanlığa tayin edildi. 1657-1659 yılları arasında tekrar İstanbul'da bulundu. Ekim 1659'da Lehistan temsilcisi sıfatıyla Edirne'ye giderek IV. Mehmed, Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa ve şey-

hülislâmla görüşmeler yaptı. 1661'de Avusturya'nın hizmetine girdi ve Doğu dilleri tercüman-mütercimliği görevini üstlendi. 1665'te Osmanlı elçisi Kara Mehmed Paşa'ya tercüman olarak eşlik etti; ayrıca Budin beylerbeyilerinin Viyana ile yaptıkları yazışma ve görüşmeleri yürüttü. 1669'da eşiyile birlikte hacı olmak için Kudüs'e gitti; 1677'de imparator adına bir defa daha İstanbul'da bulundu ve 6 Eylül 1698'de Viyana'da öldü.

Türkçe'den önce Avrupa dilleri üzerinde duran Meninski, 1649-1651 yılları arasında bir Lehçe, bir Fransızca ve iki İtalyanca dil bilgisi kitabı hazırlamıştır (Stachowsky, I [İstanbul 2000], s. XV-XVI). Bu eserlerden Fransızca ve İtalyanca gramerler, Polonya'da Latin dilleri hakkında yayımlanmış ilk dil bilgisi kitabı olmaları bakımından ayrıca önemlidir.

Meninski'ye büyük şöhret ve saygınlık kazandıran en önemli eserleri, Türk diline dair hazırladığı üç ciltlik Türkçe-Latince (İtalyanca, Fransızca, Almanca, Lehçe) sözlükle (*Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, continens nimirum lexicon Turcico-Arabico-Persicum et grammaticam Turcicam, cum adjectis ad singula ejus capita praeceptis grammaticis Arabicae et Persicae linguae opera, typis et sumptibus*, I-III, Viennae 1680) bu sözlük kapsamında mütalaa ettiği ve yine aynı yılda yayımladığı Türkçe dil bilgisi kitabı (*Linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae institutiones seu grammatica Turcica*, Viennae 1680) ve sözlüğe ilâve olarak hazırladığını söylediği tek ciltlik Latince-Türkçe sözlüktür (*Complementum thesauri linguarum orientalium, seu onomasticum Latino-Turcico-Arabico-*

Persicum, Viennae 1687). Meninski, baskım işlerini Viyana'nın dış semtlerinden Rossau'da kurduğu özel bir matbaada Nürnberg'den getirttiği matbaacı Johann Lobinger'e yaptırmış, ancak baskı işlemi II. Viyana Kuşatması'na rastladığı için hem uzamış hem tek ciltlik Latince-Türkçe sözlüğe ait bazı müsvedde sayfaları, çıkan yangında matbaa ile birlikte yanmıştır. Eserlerin ikinci baskıları yine Viyana'da gerçekleştirilmiş (gramer 1756, sözlük 1780-1782) ve 2000 yılında İstanbul'da üçünün birlikte ve beş cilt halinde (I-III, Türkçe-Latince sözlük, IV gramer, V Latince-Türkçe sözlük) tıpkıbasımları yapılmıştır (*Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae, Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, nşr. Mehmet Ölmez, İstanbul 2000)).

Türkçe-Latince sözlüğün kaynakları kesin biçimde tesbit edilmemiş olmakla beraber önsözde adları sayılan yazma ve matbu eserlerin sayısı altmışı bulmaktadır. Sözlükte yer alan maddelerin hepsi aynı hacimde değildir; beş Avrupa dilinde karşılıkları verilenler en kapsamlı olanlardır. Maddeler cümle veya deyimlerle örneklendirilmiştir. İnce harflerle dizilmiş çift sütunlu toplam 3294 sayfa hacmindeki bu eserin ne kadar kelime ihtiva ettiği henüz hesaplanmamıştır. Sözlükteki Türkçe dilde bir geçiş ve değişim dönemi olan XVII. yüzyılın Osmanlı Türkçesi'dir. Bu çalışma Türk dilinin en büyük sözlükleri arasında yer almakla kalmamakta, Avrupa'da bugün de Osmanlı tarih ve kültürünü öğrenmek isteyen bilim adamlarınca kullanılabilir bir kaynak olarak değerini korumaktadır.

Türkçe'nin dil bilgisiyle ilgili olan *Grammatica Turcica* yedi ana bölüm halinde

Meninski'nin
hazırladığı
sözlüğün
ilk baskısının
kapağı ile
(Viennae 1680-1687)
ikinci baskısının
iç kapağı
(Viennae 1780)

